

# Sen o lepšom živote im nevyšiel

Mnoho vecí na tomto svete nedopadne tak, ako si priali ich zakladatelia. Niekedy je to preto, že myšlienka, ktorá viedla autora bola nereálna od začiatku. Inokedy sa proti jej realizátorom doslova spriahli všetci čerti. Sú však aj situácie, keď sa spoja tieto dve príčiny. A to bol s najväčšou pravdepodobnosťou zrejme aj prípad takmer 20-ročného dobrodružstva zvaného Interhelpo.

Za vznikom tohto projektu bol niekdajší stolár a nadšený propagátor ideí komunizmu Rudolf Mareček. Na vlastnej koži zažil a prežil boľševickú revolúciu. Po svojom návrate do Československa v roku 1921 sa z neho stal nadšeným propagátorom „raja“ robotníkov a roľníkov na Zemi. Jeho cieľom bolo okrem tejto propagácie aj zakladanie vysťahovaleckých projektov pomáhajúcich čerstvo etablovanému Zväzu sovietskych socialistických republík (ZSSR). Vďaka jeho myšlienkam vzniklo v roku 1923 v Martine všeobecné výrobné a spotrebiteľské družstvo s názvom Interhelpo. Interhelpo je výraz pre vzájomnú pomoc v jazyku Ido. Tento jazyk bol reformovanou obdoba esperanta, ktorý sa však uchytil ešte menej ako jeho predobraz. V roku 1924 sa družstvo presťahovalo do Žiliny, kde Rudolf Mareček pracoval. V tomto roku podpísalo zmluvu so sovietskou vládou o presídlení do Kirgizska.



Tento domček identifikovali pracovníci Českej televízie ako dom, v ktorom prežil istú časť svojho života Alexander Dubček (zdroj www.ČT24.cz).

## Interhelpo pritom nebolo prvou komúnou,

ktorá sa vydala na východ. K cieľnému vysťahovalectvu z Rakúsko-Uhorskej monarchie dochádzalo už v 2. polovici 19. storočia. Zo slovenskej časti monarchie sú známe prípady drovtárov, ktorým sa v cárskom Rusku zväčša darilo a z tzv. českých zemí sa do cárkeho Ruska vyberali najmä roľníci, ktorí sa najprv usídlili na Kryme a neskôr sa presunuli na Ukrajinu. Stotisícová česká „misiá“ však značne utrpela po vypuknutí boľševickej revolúcie. Časť tzv. voly-

ňských Čechov sa ocitla v Poľsku a menšia východná enkláva zostala v sovietskej zóne. Osud voľňských Čechov z Poľska však negatívne ovplyvnil začiatok 2. svetovej vojny, keď sa dostali pod priamu kontrolu ZSSR. Prvá komúna, ktorá sa vybrala priamo do ZSSR v roku 1923 mala názov Pragomašina. V gruzínskom Tiflise (dnešné Tbilisi) však vydržali pražskí robotníci len niekoľko mesiacov. Ďalšou výpravou Čechoslovákov bola Kladenská komúna, ktorá odišla do Rostovskej oblasti v januári 1925. Išlo o poľnohospodársku „misiu“ s počtom 200 účastní-



Prvé dielne vznikali v tieni stromov pod holým nebom.



Zber, ktorý mal demonštrovať družbu Interhelpisov a miestneho obyvateľstva bol zhotovený 1.1. 1927. Na výstave o budovaní moderného Kirgizska bola použitá aj jeho kolorovaná verzia.

kov. Nepripravené zázemie (nemali kde bývať) odradilo asi štvrtinu komunardov, ktorí sa otočili „na späť“ a vybrali sa okamžite domov. Komúna tu aj pre narastajúce dlhy nevydržala viac ako 4 roky. Na jej prácu nadviazal miestny kolchoz. V organizácii tohto dobrodružstva mal „prsty“ Rudolf Mareček.

### Mnohí členovia Interhempa predali svoje domy,

aby mohli zaplatiť vysoký členský príspevok 5 000 Kč (3 000 Kč bol členský podiel a 2 000 Kč cestovné náklady): Bola to pomerne vysoká suma – priemerná mzda robotníka bola okolo 460 Kč (prepočet na súčasnú českú menu hovorí o sume 250 000 Kč). Ak si členovia družstva plánovali so sebou zobrať do strednej Ázie aj rodinu, členský príspevok sa mohol vyšplhať až na 10 000 či 15 000 Kč. Aj z tohto dôvodu mnohí museli prediť všetko čo mali, vrátane svojich domov. A to ešte nevedeli čo ich čaká v mieste určenia. Podľahli šikovnej nepriamej agitácii, ktorá sa dokázala vysporiadať s dobovým obmedzením, nakoľko priama propagácia nového „lepšieho“ zariadenia v ZSSR bola nezákonná. Úrady vo vtedajšom Československu neboli naklonené vysťahovalectvu smerom na východ a v podstate išlo tiež o nezákonnú činnosť. Agitačné prednášky boli maskované ako propagácia krás ZSSR.

Naivite budúcich družstevníkov sa na druhej strane nedá čudovať, pretože prvá polovica 20. rokov nepatrila v československej republike k hospodársky najšťastnejším obdobiam. Mnohí autori konštatujú, že väčšina účastníkov neskorších výprav do ZSSR úprimne verila myšlienke beztriednej spoločnosti a bola ochotná pomôcť ju budovať vlastnými rukami. Menšia časť išla na východ za zárobkom.

### 4 transporty – viac než 1 300 ľudí

To je bilancia družstva Interhelpe. Prvý z transportov odchádzal zo Žiliny 29. 3. 1925. Po 27 dňoch strastiplnej cesty dorazilo prvých 303 družstevníkov do kirgizského Pišpeku, ktorý sa onedlho premenoval na Frunze (dnes sa volá Biškek). Problémy sa začali hneď pri odjazde, keďže do vlaku nenasadol hlavný organizátor. Mnohým členom družstva sa zdalo podozrivé zdôvodnenie, že nedostal pas. Ne-



Logo družstva Interhelpe.

skôr sa ukázalo, že si ho prebral 2 dni pred odjazdom a najpravdepodobnejšou príčinou bol fakt, že sa Rudolf Mareček v tom čase venoval organizovaniu ďalšej vysťahovaleckej skupiny – komúny Reflektor, ktorá mala odísť v septembri 1925 do Saratovskej oblasti. Komúna mala 327 zakladajúcich členov, ktorí prišli v 3 turnusoch. Osud komúny Reflektor, ktorá spočiatku nemala tiež na „ružiach ustlané“ sa neskôr prepoil s osudom Interhempa (presun niektorých členov Reflektora do Kirgizska). Zanikla koncom 30. rokov uprostred tzv. Veľkého teroru. V roku 1925, konkrétne 8. 11., opustila územie Československa posledná veľká výprava – tzv. Slovácká komúna. Mala 480 členov, ktorí prišli na miesto určenia (Stalingradská oblasť) v 2 turnusoch. Zanikla v roku 1936 po tom, ako sa do jej vedenia dostali miestni funkcionári. Tí ju dokonca premenovali na Parížsku komúnu na počesť boja francúzskych komunardov v roku 1871. Mnohí z členov tejto komúny nakoniec skončili v gulagoch, z ktorých ich vyslobodilo až členstvo v 1. československom armádnom zbore Ludvíka Svobodu.

Okrem skupinových budovateľských výprav na východ prebehlo aj niekoľko výjazdov do ZSSR za zárobkom. Išlo najmä o baníkov z Kladna, Ostravy či Rosicko-Oslavanského revíru. Tí sa pridali v niekoľkých turnusoch k svojim nemeckým kolegom, ktorí pricestovali do ZSSR už v roku 1929. Baníci však postupne prichádzali o svoje výsady a po začlenení do miestneho

systému odmeňovania boli v 2. polovici 30. rokov postavení pred otázku či prijmú sovietske občianstvo. Drvivá väčšina sa rozhodla vrátiť radšej domov.

### Interhelpe prežilo najdlhšie,

konkrétne takmer 18 rokov. Išlo totiž o najväčšiu komúnu, ktorá sa presídlila do ZSSR z Československa. Pišpek nebol pôvodne jej konečnou stanicou. Tou bol Karakol, neskôr premenovaný na Prževalsk (dnes opäť Karakol), ležiaci blízko jazera Issyk-Kul'. Problém bol v tom, že železnica končila v Pišpeku a preprava ľudí a početného nákladu do 100 km vzdialeného mesta bola prakticky nemožná. Preto sa osadníci rozhodli zostať v Pišpeku. O ich nezlomnej vôli svedčí fakt, že dokázali prekonať nepriazeň osudu a v nehostinnej stepi v podmienkach, ktoré si vieme dnes len veľmi ťažko predstaviť postupne vybudovali nielen svoje obydlia (z vlastnoručne zhotovených tehál), ale aj dielne, ktoré produkovali priemyselne výrobu najmä pre sovietsky stredoázijský trh (spočiatku napr. lopaty a podkovy). Prítom ich začiatky boli veľmi ťažké: Nemali prakticky žiadnu hotovosť, bývali v polorozpadnutých kasárňach – bývalom zajateckom tábore a prvé produkty vyrábali v dielňach pod holým nebom v tieni stromov. Okrem toho sa venovali aj poľnohospodárstvu (ako prví v Kirgizsku úspešne pestovali napr. cukrovú repu). Na to nadväzovali dielne na spracovanie kože, výrobu nábytku, prevádzkovali aj malú textilku (1927) a taviareň (1928). Ako prví však začali podnikáť obuvníci. Časť z nich však pre nezhody opustila družstvo ako prvá a odcestovali do Almaty, kde si založili obuvnícke družstvo. Veľkou udalosťou bolo rozsvietenie prvej žiarovky v Kirgizsku v septembri 1925. Ako zdroj elektrickej energie slúžil z Československa dovezený dieselový agregát. V tomto roku bolo Interhelpe vyhlásené za najlepšie družstvo v ZSSR. Okrem spomínaných aktivít sa jeho členovia podieľali na výstavbe nemocníc, priehrady Čustroj, Turkménsko-sibírskej železnice, budovaní zavlažovacích kanálov, ale aj výstavbe niektorých budov vo vtedajšom hlavnom meste Kirgizska. V roku 1934 sa podieľali členovia Interhempa na priemyselnej výrobe Kirgizska až 20 %. Budovanie Interhempa sprevádzali, bohužiaľ,



Prvý traktor (značky Fordson) priviezli do Kirgizska československí „osadníci“.



Niektorí členovia druhého turnusu Interhempa si museli postaviť pre začiatok zemľanky.

mnohé ľudské tragédie. V priebehu prvých 3 mesiacov 1. turnusu umreli od nedostatku potravín a najmä v dôsledku nehygienických podmienok takmer všetky deti do 3 rokov (veľké zdravotné problémy mala však väčšina detí do 5 rokov). Na obhajobu Rudolfa Marečka slúži jeho varovanie, aby družstevníci nebrali so sebou do Kirgizska deti mladšie ako 2 roky. Československé úrady sa dozvedeli o týchto problémoch jednak z listov družstevníkov a tiež na základe informácií žiadateľov o návrat domov, ktorí sa obracali so žiadosťou o finančnú pomoc pri repatriácii na československé zastupiteľstvo v Moskve. Družstvo im nebolo schopné vrátiť ich členský príspevok po jeho opustení. Naše úrady upozorňovali na nebezpečenstvo, ktorému boli vystavení účastníci prvého turnusu Interhelpa už nádejných účastníkov pripravovaného 2. turnusu v auguste 1926. Príchod 600 nových družstevníkov však doslova zachránil osud projektu a pomohol preklenúť nepriazeň osudu, akou bol určite požiar prakticky všetkých dovtedy vybudovaných dielní v máji 1926 (keďže boli v jednej budove). Hoci začiatky súžitia starých a nových „osadníkov“ neboli ideálne. Po odchode 300 „osadníkov“ dokonca hrozil úplný rozpad komúny.

### Zánik Interhelpa

Interhelpe bolo od začiatku subjektom s bohatou medzinárodnou komunitou. Už vtedy

v ňom bolo niekoľko československých Maďarov, Nemcov a Rusínov. Koncom 20. rokov sa však družstvo otvorilo domácim a tí v ňom postupne prevládli (v roku 1935 tvorili až 75 % členov). O 3 roky neskôr tu žilo už len 74 pôvodných „osadníkov“. Časť družstevníkov bola podobne ako pri ostatných spomínaných projektoch obeťou stalinských represíí (vrátane 19 popráv). Po napadnutí ZSSR hitlerovským Nemeckom v roku 1941 sa časť Interhelpistov (asi 50) vyhla silnejším represáliám a vrátila sa domov v radoch Svobodovej armády. Väčšinu vedúcich pozícií zastávali v čase likvidácie družstva v roku 1943 sovietski občania, a tak nebol problém včleniť Interhelpe do systému sovietskeho hospodárstva. Niektoré podniky prežili 50 a viac rokov. Prítom ich strojové vybavenie bolo vtedy Československu nakupované za cenu šrotu. Štvrt' rodinných domčekov, ktorú postavili Interhelpisti, stojí dodnes. Je v nej aj dodnes fungujúca škola, klub či park, ktoré postavili tiež. Jedna z ulíc v tejto štvrti dodnes nesie meno Interhelpe. V Kirgizsku žije okolo 200 ľudí s československými koreňmi (iné zdroje hovoria o čísle 500). Nikto z nich však už neovláda reč svojich dávnych predkov. Niektorí z nich sú združení v spolku Nazdar.

### Perlička na záver

Mnohí z vás zrejme zaregistrovali Interhelpe ako projekt, na ktorom sa ako dieťa zúčastnil

aj známy politik Pražskej jari Alexander Dubček. Dubčekovci pricestovali do Biškeku v 1. turnuse a vydržali tu do roku 1933, keď dostal otec Štefan ponuku na lepšiu prácu v 3 500 km vzdialenom Nižnom Novgorode (vtedy sa volal Gorkij). Tu pracoval v továrni na výrobu traktorov vybudovanej, mimochodom, firmou Ford. Sovietsky zväz však Dubčekovci nakoniec opustili o 5 rokov neskôr, keďže nechceli prijať sovietskeho občianstva stratiť občianstvo československé. Interhelpe navštívili aj spisovatelia Peter Jilemnický a Július Fučík. Prvý menovaný prišiel s 2. Transportom a chcel tu pôsobiť ako učiteľ. Dlho tu však nevydržal. Vrátil sa na oslavy 10. výročia založenia družstva. Svoje návštevy reflektoval v poviedke v knihe Kompas v nás a románoch Zuniaci krok. Július Fučík navštívil Interhelpe počas osláv 5. a 10. výročia jeho založenia. Jeho meno nesie jedna z ulíc v Biškeku.

Ak sa chcete dozvedieť viac o „dobrodružstvách“ československých občanov vysťahovaných do ZSSR viac, skúste siahnuť po knihách. Napríklad po knihe Jaromíra Mareka Interhelpe – Tragický príbeh československých osadníkov v Sovětském svazu. Druhá publikácia pochádza z pera Lukáša Onderčanina má názov utópia v Leninovej záhrade.

**Marián Dukes**, Slovenský CHOV  
Snímky: Internet, filmový dokument ČT24